

Likovna kritika

Arhitektura. Revija za stavbno, likovno in uporabno umetnost. Izdaja konzorcij „Arhitekture“ v Ljubljani. Letnik I. (1931/32) in II. (1933, 1—6).

Morda nobena revija ni prišla pri nas ob tako pravem času kot umetnostni list „Arhitektura“, ki ga urejuje ing. Dragotin Fatur z uredniškimi odbori v Zagrebu in Belgradu. Članki so natisnjeni v slovenščini in srbohrvaščini. V največjem razmahu stavbarstva, ko so vsa jugoslovanska mesta že pričela dobivati novo lice, so se zavedeli arhitekti potrebe publiciranja sodobnih del, pa tudi potrebe fiksiranja osnovnih smeri, ki danes vodijo arhitekto in javne faktorje pri gradbi zasebnih in javnih poslopij ter mestnih celot. V tej publikaciji so se morale pokazati neenotnosti, ki jih povzroča razgibana tvorba in ki so v veliki meri posledice različnih tradicij ter neenake razvojne stopnje v arhitekturi raznih jugoslovanskih mest. Ker „Arhitektura“ ni izrazito glasilo kake umetniške skupine, je na njenih bogato ilustriranih straneh precej dobro videti nekaj te neenotnosti, čeprav nas že površen pregled naših mest pouči, da „Arhitektura“ ne izčrpava vsega sodobnega stavbnega dela. To pa že zadeva program lista in pojmovanje sodobne arhitekture, ki so mu razni jugoslovanski arhitekti posvetili več člankov.

Koj v nepodpisanem uvodniku se brez okostenelega programa napoveduje pestra revija današnjega dela, kolikor se odpoveduje preteklosti. Skope stavke tega ne posebno jasnega uvodnika ugodno dopolnjujejo kasnejši programatični prispevki Janka Omahna, Rada Kregarja, B. Maksimovića (iz njegove knjige „Problemi urbanizma“), Nikole Dobrovića in Koste Strajnića. Manjše opazke pedagoškega značaja je skoro v vsaki številki priobčeval Dragotin Fatur. Iz vseh teh prispevkov, ki so pisani z vidnim trudom, da bi razjasnili veliki pomen stilskih sprememb v današnji arhitekturi, zveni osnovna trditev, da se je življenje tako spremenilo, da so postale potrebe v stavbarstvu čisto nove in da se je zaradi tega spremenil tudi ves način zidanja. Arhitektura, ki je nekdanj izbirala zgodovinsko dognane forme, rešuje danes socialna vprašanja in ustvarja zopet celotne logične organizme, ki priznavajo zunanjščino le toliko, kolikor dosledno zreali notranjo dispozicijo zgradbe. N. Dobrović v svojem zagovoru sodobnega stavbarstva obračunava z lažnimi formami polpretekle arhitekture ter trdi, da je l'art pour l'art nekoristen in nesocialen princip, nova arhitektura pa da je skrajno racionalna ter upošteva potrebe države, družbe in posameznika. Vkljub temu, da ima nova arhitektura zelo veliko estetskih možnosti, meni, da je današnja doba še zgodnja renesansa modernega stavbarstva. In tako vsi pisatelji-arhitekti z večjo ali manjšo jasnostjo dokazujejo edini važni pogoj za novi stil, namreč življenje samo in njegovo socialno preosnovo; le R. Kregar misli, da tudi novi material diktira nove forme. N. Dobrović je v svojem temperamentnem prispevku prav pravilno opazil, da prejšna doba ni izrabila možnosti, ki jih nudijo novi materiali, ampak da je šele zavestna volja z novim duhom ustvarila popolnoma novo stavbarstvo. Stanje v naši državi je nato zgodovinsko razčlenil Kosta Strajnić (prevod iz praškega „Arhitekta“). Iz arhitekturnega eklekticizma je pred vojno vodil Josip Plečnik Slovence v novo dobo, kateri je postal vodeč arhitekt. Zagreb ni imel take osebnosti, še manj Belgrad, ki je zelo zaostal in je v najbogatejših povojnih letih gradil v nemodernih, namišljeno nacionalnih oblikah. Strajnićev predlog, naj bi se Belgrad zgradil s pomočjo mednarodnih arhitektov, kot na. pr. Ankara (Ankora), je seveda za razvoj domače arhitekture brez koristi. Saj so ravno slabi tuji arhitekti škodili licu modernega Belgrada. Zopet je treba vzgajiti pravega duha,

da bo poznal prave potrebe časa, ki ni reprezentativen, ampak delaven in racionalen, ter da bo ustvarjal sodobne arhitekturne in s tem umetnostne vrednote. Kajti, kjerkoli se izraža življenje s pristinimi sredstvi, nastaja umetnost, pa najsi se ji moderni stavbni teoretiki še tako upirajo z besedo.

Programatični prispevki so v „Arhitekturi“ zaradi tega zanimivi, ker so jih pisali razmišljujoči arhitekti. Vsebina njihovih člankov se ne dviga preko občnih izvajanj in trditev, dasi bi bilo prav potrebno podrobnejše teoretično obravnavanje domačih problemov in nalog. Edini N. Dobrović je skušal svoje konkretne projekte razložiti in opravičiti z modernim življenjem. Reviji bi za take naloge prav dobro došli publicisti, ki niso obenem arhitektonski projektanti, ki pa motre vso likovno tvorbo kot sodobno celoto. Delo arhitektov je vse bolj ilustrirano z neliterarnimi produkti, ki obsegajo v prvem letniku prav mnogo večjih in manjših, javnih in zasebnih zgradb za Ljubljano, Zagreb, Belgrad, Novi Sad, Sarajevo, Split, Dubrovnik, Skoplje, Banjaluko. Pri vsem tem, že naprej napovedanem pestrem neredu, v katerem najdeš razen nekaterih tradicionalnih del tudi stavbe prav res sodobnega lica, bi prav želeli več programa. Sicer je proti koncu letnika vedno več zbranih odgovorov na enaka vprašanja, ki jih arhitekti tudi teoretično obravnavajo, a vtis revije je vendar preveč bohêmski, sestavljen iz čisto osebnih del posameznih arhitektov. Slike obsegajo razen izvršenih stavb tudi na papirju zaostale projekte, regulacije manjših mest, notranje opreme, detajle opreme, material, osvetljevanje, zidno slikarstvo, kipe, keramiko in čipke, uredbo vrtov in pokopališč i. t. d. Manj pomembna dela so često obilno ilustrirana, dočim so na pr. mestne regulacije, ki bi vsekakor zaslužile strokovno diskusijo, opremljene z nedostatnimi in preveč zmanjšanimi reprodukcijami. Kakor je slika pestra, tako je tudi nepopolna. Rekli smo že, da se „Arhitektura“ ne omejuje na kako organizacijo arhitektov, a njen krog sodelavcev je vendar precej omejen ter se zelo malo spreminja. Vsa naša glavna mesta so se zlasti v zadnjih letih bistveno spremenila prav v svojem jedru, a o tem nam „Arhitektura“ prav malo pove. Vsega spoštovanja vredna moderna dela v sredini Ljubljane ali na pr. v Belgradu v strokovnem listu sploh niso omenjena. List, ki je začel izhajati v letu Plečnikove šestdesetnice, je temu vzgojitelju naših sodobnih arhitektov posvetil sliki dveh kelihov in uredbo vrta. V drugem letniku, ki obsega doslej tri dvojne številke, se mi zdi obseg posameznih številok bolj zaključen. Tuja arhitektura je vsega skupaj zastopana z dvema kratkima filmoma. Čeprav so nekatera jugoslovanska mesta zanemarjena, je vendar slika današnje naše mestne arhitekture precej bogata. Zelo malo pa je obravnavana industrijska arhitektura, ki je za socialne naloge arhitekture prav posebno važna; skoraj popolnoma je zanemarjeno stavbarstvo v provincialnih mestih ter na deželi. To so očitki, ki jih bo „Arhitektura“ v svojih nadaljnjih številkah morala popraviti in dopolniti.

Nekaj pa je vendar tudi takih očitkov, ki zadevajo sam program lista. To je stališče napram naši arhitekturi sploh, kakršno se zrcali v vseh napisanih prispevkih revije. Za „Arhitekturo“ pričinja naše stavbarstvo z moderno in z deli sodobnih arhitektov, ki da so povsod premagali suženjski eklekticizem. To pa je izvir zmotnega obravnavanja današnjih teženj v našem arhitektonskem razvoju. Ni naš namen razlagati zgodovinske temelje naših različnih razvojev, a povedati je treba, da same teoretske zahteve po sodobnih gradbenih metodah ne morejo imeti povsod dobrega uspeha. Dočim imamo Slovenci stavbarstvo in umetnostno tradicijo, ki je v novi dobi iz notranjih potreb rodila sodoben stil in so hrvaška primorska mesta še živela od svoje davne renesančne tradicije, je ves ostali Bal-

zvezi z Zapadom, odkoder prihajajo današnji arhitektonski impulzi. Vse življenje Balkana je produkt vzhodnjaške, bizantinske civilizacije in zato so današnje stavbne potrebe tega kulturnega pola precej drugačne kot pa pri nas. Bila bi hvale vredna naloga „Arhitekture“, da bi se vestno pečala s temi vprašanji, ki so eminentno socialnega pomena ter da bi s tega zrelišča gledala današnji razvoj arhitekture na našem Balkanu. Zlasti, ker so o socialnih pogojih sodobne arhitekture napisali precej programatičnih stavkov njeni arhitekturni teoretiki. To ne bi bila zgodovina, ampak prepotreben temelj za novo zgradbo.

S tem nasvetom zaključujem to fragmentarno poročilo o lepo opremljeni in zelo koristni publikaciji.

Francè Mesesnel.

§ 117

Žene v stiski. — Ko so letos maja meseca na zborovanju v Delavski zbornici po večini proletarske žene zahtevale izboljšanje § 171. kaz. zakonika, ki dovoljuje odpravo telesnega plodu le v najnujnejših zdravstvenih primerih, je srce naše Ljubljane zagrnil val ogorčenja in sramu. „Slovenec“ je označil ta dan kot „črn dan v zgodovini slovenskega naroda“ in tudi ves ostali desničarski tisk je dogodek ali obsodil, ali o njem z viška molčal, ali pa ga odpravil samo z brezpomembno opazko. Z raznimi nazori, ki še danes v polnem obsegu zagovarjajo nepopolni paragraf 171., je po svoje obračunal že T. Brodar v 7. št. „Književnosti“, kjer je hkratu omenil, da bo borba za dosego tudi najmanjšega izboljšanja v tej zadevi izredno težka in še za precejšen čas najbrž sploh brezuspešna. Upravičenost te domneve nam dokazuje razvoj v Nemčiji, kjer se je vršila sistematična ofenziva proti § 218. nemškega k. z. že nekaj desetletij, zlasti po vojni, in so reformistični krogi šele l. 1929. dosegli neznaten uspeh, ko je parlament sprejel predlog, po katerem so bile kazni za kršitev zakona nekoliko omiljene. Ko pa je prišel do oblasti Hitler, je seveda videl eno izmed svojih prvih dolžnosti v uničevanju vsega, kar je doseglo gibanje za moderno reformo seksualnega problema; prepovedal je posvetovalnice za spolne zadeve, ukinil o teh pouk v šolah in sežgal na grmadi dela vseh znanih naprednih seksologov, kakršni so n. pr. Hirschfeld, Reich, Hodann. Tako je Hitler docela zaustavil razvoj v to smer in nemško ljudstvo je zopet tam, kjer je bilo. — V naslednjem prinašamo kratko poročilo o enem izmed najboljših dokumentov trpljenja in obupa, v katerega je pahnjena zlasti proletarska žena zaradi prepovedi omejevanja porodov, ki ga nujno zahtevajo gospodarske prilike.

L. 1929. je izšla pri A. Schultzu v Berlinu knjiga „Frauen in Not“, ki jo je po resničnih primerih priredil nemški zdravnik Carl Credé. Knjiga, ki odkrito, globoko človeško in borbeno prikazuje žalostne posledice § 218. (pri nas § 171.) v življenju žene in družine, zlasti proletarske žene in družine, zasluži vse priznanje in bi ne bilo prav, če bi ostala pri nas prezrta. Credé postavi na prvo stran besedilo paragrafa, nato ponesrečeni popravek, sprejet l. 1929., nato nekaj izrezkov iz dnevnega časopisja: Število splavov, Posledice morilskega § 218., V krempljih § 218., Gimnazijka kot žrtev § 218., Zdravnik na žel. progi (ker mu preti § 218.). Sledi 19 strani avtorjeve obtožbe zakonika in razreda, ki ga je v svojo zaščito postavil, večni „J'accuse“ poštenega človeka.

Usoda naroda kot tudi vsakega drugega organizma je, da se rodi, doseže višek in odmre. Proti temu naravnemu poteku ni mogoče ničesar storiti. Če statistike dokazujejo, da pri nekaterih evropskih narodih, v tem primeru pri Nemcih,